

Şenebiyye adlarıyla kendi içinde bölünmüş, bu fırkalar da önemli mansıb ve makamları elde etmek için birbirlerine düşmüşlerdir. On yıl kadar devam eden rekabet emîr-i haclığın İbn İvaz'a, Circe hâkimliğinin Çerkez Muhammed Bey'e tevcihiyle başlamış, 1719 Temmuzunda Çerkez Bey'in İbn İvaz'a suikast düzenlemesinin ardından çatışmaya dönüşmüş, sonunda İbn İvaz Çerkez Bey'i yenerek Kıbrıs'a sürdürmüştür.

Receb Paşa, Mısır beylerbeyliği zamanında (1720-1721) İvaziyye ve Şenebiyye fırkalarını ortadan kaldırmaya kalkışınca bu iki fırka birleşmiş, sancak beyleri, âyanlar ve yerli ocak ağalarından oluşan mecliste paşanın azline karar verilip İvaziyye'den Yûsuf Bey el-Cezzâr kaymakamlığa getirilmiştir (1721). Fakat tehlike sona erince Kâsimiyye fırkaları arasındaki rekabet tekrar canlanmış ve Şenebiyye fırkasının Mısır beylerbeyi ile kadısını elde edip Fikariyye fırkasıyla birleşerek İbn İvaz Bey'i öldürmesiyle sonuçlanmıştır (8 Kasım 1723). Böylece Mısır'da tekrar nüfuz kazanan Zülfikâriyye fırkası kısa bir süre sonra Çerkez Bey'in gayretleriyle bertaraf edilmiştir. İvaziyye mensuplarını affeden, Saîd'de Hevvâre kabilesiyle alâkasını güçlendiren ve Mısır'da nüfuzunu arttıran Çerkez Bey, Mısır'dan uzaklaştırılmak için merkezî hükûmetçe Cidde livâsı beyliğine tayin edilmek istenmişse de bu mümkün olmamıştır. Zamanla beylerbeyi divanına da katılmaya başlayan Çerkez Bey yedi ocak ağalarını, eyalet ileri gelenlerini ve âlimleri tehdit ederek 1725'te paşayı azle zorlamış ve Muhammed b. Ebû Şeneb'i kaymakamlığa getirtmiştir.

Çerkez Bey ve adamları yüzünden karışıklıklar içinde bulunan Mısır'da halk

topraklarını satarak köylerini terke başlamış, şehirlielerin ise ev ve dükkânları yağmalanmış, buna bağlı olarak eyalet gelirleri azalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükûmeti Mısır defterdarlığını Ahmed Bey el-Aşer'e, şeyhülbelediği Muhammed Bey b. Ebû Şeneb'e tevcih etmiş, fakat Çerkez Bey'in paşaya ve divan üyelerine kıymetli hediyeler sunması üzerine bu tayinler gerçekleşmemiş, hatta beylerbeyi tarafından Çerkez Bey'in paşaya bağlı ve Mısır'daki istikrarın sebebi olduğuna dair İstanbul'a bir rapor gönderilmiştir. Ancak bir süre sonra Mısır beylerbeyi, Zülfikâriyye ve Şevâibiyye fırkalarının mensuplarıyla birleşerek Çerkez Bey'i Gazze beyliğiyle Mısır'dan uzaklaştırmak isteyince Kahire'de büyük karışıklıklar çıkmış, sonunda Çerkez Bey ve taraftarları yenilmiştir. 1726 Şubatında Kahire'den kaçarak Buhayre urbanlarına sığınan Çerkez Bey ve bazı taraftarları oradan Fas'a geçmiştir. 1727 yılı sonlarında gizlice Mısır'a dönen Çerkez Bey, rakibi Zeynülfikar Bey ile aralarında çatışmalar çıkınca 18 Nisan 1729'da İlminye'de öldürülmüştür. Onun öldürülmesiyle Mısır'da Kâsimiyye fırkasının nüfuzu sona ermiş, Zülfikâriyye fırkası ve Kazdoğliyye (Kazdağlılar) gibi önemli taraftarı XVIII. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kâsimiyye'nin bazı kolları Saîd'e kaçarak burada Hevvâre şeyhi Hümâm'ın hizmetine girmiştir. Kâsimiyye fırkasının son meşhur adamı olan Sâlih Bey el-Kâsimî Circe hâkimi olmuş, 1758'de emîr-i haclığa yükselmiştir. Saîd'de oturan Sâlih Bey ve yetiştirmeleri Hevvâre kabilesiyle kaynaşmışlardır. Hümâm'ın Kahire'de işlerini yürüten Sâlih Bey Kazdağlı, Bulutkapın Ali Bey'in üç rakibinden biri ol-

duğu için Gazze'ye sürülmüş ve sonunda Ali Bey'in adamı olan Ebû'z-Zeheb Muhammed Bey tarafından öldürülmüştür (1768).

BİBLİYOGRAFYA :

Râşid, *Târih*, III, 144, 380-384; IV, 140-142; V, 113-115, 295-300; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 82-85; Mustafa b. İbrâhim, *Târîhu vekâyi'i Mısri'l-Kâhire min seneti 1100 ilâ 1160*, Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 8040, tür.yer.; Ahmed Kethüdâ Azeban ed-Demirtaş, *ed-Dürretü'l-musâne fi aḥbâri'l-Kinâne*, British Museum, Ms.Or., nr. 1973-1974, tür.yer.; Yûsuf el-Mellevânî, *Kitâbü Tuḥfeti'l-aḥbâb bi-men meleke Mişr mine'l-mülûk ve'n-nüvvâb*, Suhag Refâa et-Tahtâvî Ktp., nr. 1421, s. 275 vd.; Ahmed Şelebî b. Abdülganî el-Haneî, *Evdâhu'l-işârât* (nşr. Abdürrahîm Abdurrahman), Kahire 1978, tür.yer.; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr* (nşr. Hassan Muhammed Cevher v.dğr.), Kahire 1958, I, 67 vd., 98, 141, 145, 159, 162 vd., 230 vd., 251, 258, 262, 285; Cevdet, *Târih*, I, 304-306; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 429-430; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, London 1966, s. 75-92; a.mlf., "The Beylicat in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century", *BSOAS*, XXIV/2 (1961), s. 214-248; a.mlf., "Kâsimiyya", *EI²* (İng.), IV, 722-723; Sâlâh Ahmed Herîdî, *Deurû's-Şa'îd fi Mısri'l-'Osmâniyye*, İskenderiye 1984, s. 193-208, 226; İrâkî Yûsuf Muhammed, *el-Vücûdü'l-'Osmâniyyü'l-Memlûkî fi Mısır*, Kahire 1985, s. 33 vd., 45 vd., 91 vd., 101 vd.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

KÂSİMİYYE CAMİİ

Selânik'te kiliseden çevrilmiş cami.

Selânik 1430'da II. Murad tarafından fethedilmiş, 1912 yılında Yunanlılar'ın eline geçmiştir. Bizans dönemi şehrinin en büyük mâbedi olan Hagios Demetrios Kilisesi XV. yüzyıl sonlarına doğru Cezerî Kasım Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Roma devrine ait bir hamam kalıntısının üstünde inşa edilen yapı beş nefli olup yan neflerin üzerindeki galeriden başka doğu kısmında bir transept bulunan erken hristiyan devri bazilikasıdır. Selânik'in koruyucu azizi Demetrios'a ithaf edilen bu dev ölçülü yapının mihrap kısmının altında Demetrios'un öldürüldüğü yer olarak kabul edilen hamamın kalıntıları durduğu gibi sol taraf bitişğinde yine Roma çağına ait kubbeli bir mekân yer alır. Binanın altında, camiye dönüştürüldükten sonra da beş yüzyıl boyunca hristiyanların ziyaretine açık tutulan bir ayazma vardır.

Türk devrinde Kâsimiyye olarak adlandırılan yapının camiye çevrilme tarihi ihtilâfıdır. 1912'den sonra yerinden sökülerek mihrap bölümünün altındaki mah-

Kilise olarak
yeniden
restore edilen
Kâsimiyye
Camii -
Selânik /
Yunanistan

zane terkedilen iki satırlık Arapça kitâbenin ebced hesabı 897 (1492) yılını tutmaktaysa da rakamla 898 (1493) yazılmıştır. Evliya Çelebi, 1078'de (1667-68) ziyaret ettiği caminin üzerinde II. Bayezid'in adı yazılı kitâbesini biraz daha farklı biçimde nakletmiş, ebced hesabı 893 (1488) yılını verdiği halde rakamla 897 (1492) yazmıştır.

Mehmed Süreyyâ Bey'in verdiği bilgiye göre Kasım Paşa II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında çeşitli görevlerde bulunmuş ve 950 (1543) yılına doğru ölmüştür. Ayvansarâyî ise 890'da (1485) vefat edip Bursa'da Emîr Sultan yakınında yaptırdığı medresede defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi ve yeri hakkında çelişkili bilgiler verilen Kasım Paşa'nın, İstanbul'da Çağaloğlu'nda 1957'de yıktırılan ve 1985'e doğru değişik biçimde yeniden yapılan bir camisinin başka Eyüp semtinde ikinci bir camisi daha vardır (bk. CEZERİ KASIM PAŞA CAMII). Bursa'da Emîr Sultan Külliyesi'ne komşu bir medreseyle bir hamam, Bursa'ya yakın Cumaâbâd'da bir cami daha yaptırmıştır. Ayrıca İstanbul ve Galata'da çok sayıda evkafı bulunmaktaydı.

Evliya Çelebi'nin uzun uzun anlatarak garip şekilde tasvir ettiği gotik üslûptaki mezar anıtı cami içinde hâlâ durmaktadır. Fakat bunun gerçekte, şehri bir süre idaresinde tutmuş olan Venedikliler'den ileri gelen bir kişiye ait olduğu bilinmemektedir.

Osmanlı tarihi boyunca yabancı seyyahların büyük ilgisini çeken Kâsimiyye Camii, Selânik elden çıktıktan beş yıl sonra I. Dünya Savaşı içinde meydana gelen büyük yangın felâketine uğramasının ardından tekrar kiliseye dönüştürülmüş, bu durumda iken 1918 yangınında tama-

men yanmış ve sadece bazı kâgir duvarları ayakta kalacak şekilde bütünüyle harap olmuştur. Çatısı çökerken üst kat galerileri ve duvarların bir kısmı da yıkılmıştır. Yapı, yirmi yıl kadar süren bir tamir sonunda Türk devrine işaret edebilecek en ufak iz bırakılmadan yeniden yapılcasına restore edilmiş ve Demetrios Kili-sesi olarak hizmete açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 53-58; Peçuyul İbrâhim, *Târih* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981, s. 22; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 156; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 433-434; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 280; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 79; *Sicill-i Osmânî*, IV, 47; G. Schlumberger, "Un triptique byzantin en Ivoire", *Gazette des beaux Arts*, 3. Periode, V, Paris 1891, s. 301; O. Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, s. 168, lv. 25; Ch. Diehl v.dğr., *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris 1918, s. 61; A. Ksyngopovlos, *He Basilike tou Hagiou Demetriou*, Selânik 1946; Danişmend, *Kronoloji*, I, 463; II, 442; A. Sotiriou - Maria Sotiriou, *He Basilike tou Hagiou Demetriou Thessalonikes*, Atina 1952; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârisi V*, s. 364-365; Semavi Eyice, "Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selânik", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 461-518; a.mlf., "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *TM*, XI (1954), s. 157-172; B. Demetriadis, *Topographia tes Thessalonikes kata ten epokhe tes Tourkokratias 1430-1912*, Selânik 1983, s. 292-294; ayrıca bk. İndeks.

SEMAVİ EYİCE

KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ

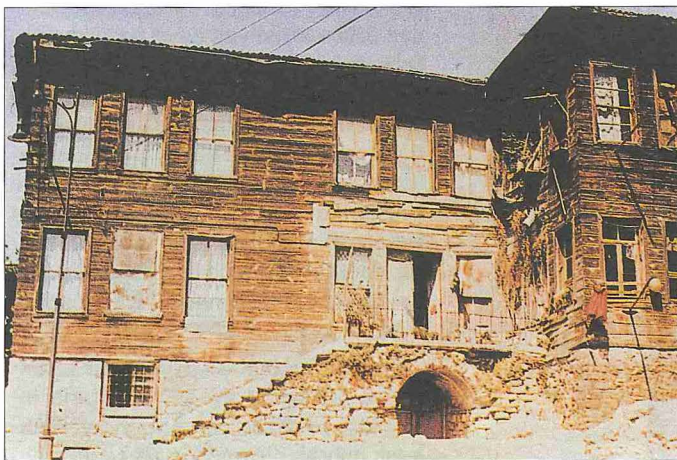
İstanbul Kasımpaşa'da
1625 yılı civarında
tesis edilen tekke.

Beyoğlu ilçesinde Sürûrî Mehmed Efendi mahallesinde bulunan mevlevîhâne, 1623-1631 yılları arasında Fırıncızâde Şeyh Sırrî Abdi Dede tarafından kurul-

muştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında bir müddet boş kalarak harap olduktan sonra sırasıyla Halvetî tekkesi ve medrese olarak kullanılan Galata Mevlevîhânesi'ni ihya eden Abdi Dede, bu olayın ardından Konya Mevlânâ Âsitânesi postnişini Bostan Çelebi'nin yerine *Meşnevî* şârihi Ankaravî İsmâil Rusûhî Dede'yi tayin etmesi üzerine Kasımpaşa'da sahibi olduğu bostanın içinde mensuplarının yardımıyla bu tekkeyi tesis etmiştir.

Galata ve Yenikapı mevlevîhânelerinden sonra İstanbul'da açılan üçüncü mevlevîhâne olan Kasımpaşa Mevlevîhânesi zaman içinde çeşitli onarımlar geçirmiştir. Kuruluşunda mütevasi bir zâviye olan tesis, 1731-1732'de Hasan Ağa adında bir kişi tarafından tamir ettirilmiş, onarımın keşfini Hassa başmimarı Kayserili Mehmed Ağa gerçekleştirmiştir. Mevlevîhâne 1796'da Mihrîşah Vâlide Sultan ile Mevlevî muhibbi olan oğlu III. Selim tarafından yeniden yaptırılmıştır. Kaptanıderyâ Çengelöğlu Tâhir Paşa'nın muhtemelen 1832-1834 yıllarında yaptırdığı onarım sırasında mevlevîhânenin alanı genişletilmiş olarak 1834-1835'te II. Mahmud tarafından ihyası sırasında son şeklini almıştır. Mevlevîhânenin semâhâne kısmı Cumhuriyet döneminde bir süre Kasımpaşa Güreş Kulübü'nün güreş salonu, diğer bölümleri ilkokul olarak kullanılmış, bu sırada ana yapının kuzeyindeki müstemilât, avludaki şadırvan ve hazîre ortadan kalkmış, arsanın çiçek bahçesi olan doğu kesimine Sürûrî İlkokulu inşa edilmiştir. Esas bina Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından oda oda kiraya verilerek sefalet yuvasına dönüşmüş, hızla harap olarak çökmeye başlamış ve 1979 ilkbaharında çıkan bir yangında tamamen yok olmuştur.

Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin İstanbul'da Mevlevî kültürünün gelişmesinde Galata, Yenikapı, Beşiktaş ve bunun devamı olan Bahariye mevlevîhâneleri kadar önemli bir yer tutmadığı, hânedan, saray ve yüksek bürokrasi mensuplarının buraya daha az rağbet ettiği, diğer mevlevîhânelerde özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gözlenen aristokrat üslûbun yerini burada halk kültürüne daha yakın bir hayat tarzının aldığı söylenebilir. Bazı Bektaşîler'in, büyük ihtimalle mevlevîhânenin bu özelliğinden dolayı tekkelerinin kapatıldığı Vak'a-i Hayriyye'den (1826) sonra buraya devam ettikleri ve burada Bektaşî meşrepli Mevlevîler'in kalenderâne bir hayat sürdükleri bilinmektedir.

Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin eski bir fotoğrafı (Erdem Yücel fotoğraf arşivi)